

ARTICLES CENTRALS

Les llengües en el conflicte ucraïnès

Miquel Cabal Guarro

Investigador del Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació i membre del Grup de Recerca de Llengües amenaçades de la Universitat de Barcelona

Per entendre el paper que han tingut i que encara tenen les llengües en aquest conflicte, cal fer un breu apunt demolingüístic d'Ucraïna i dibuixar, també de manera concisa, les raons històriques que l'han configurat. Igualment, és necessari deixar clares algunes idees que apareixen de manera recurrent en les anàlisis que es fan de la confrontació.

Quan es parla de conflictes nacionals a qualsevol estat postsoviètic cal tenir clar el terme *nacionalitat*. Sorgida en temps de la Unió Soviètica, la nacionalitat no es correspon amb la ciutadania, sinó que és una herència de sang. És una categoria inherent a les persones que s'acostuma a rebre per via paterna. Fent referència al cas ucraïnès: els russos d'Ucraïna no són ciutadans de la Federació Russa que viuen dins de les fronteres ucraïneses, sinó que són població russa autòctona dels territoris ucraïnesos on viuen des de fa més o menys generacions. A banda de determinades zones del nord-est del país que sí que són *ancestralment* russes (com l'àrea de Khàrkiv), la major part de la població russa d'Ucraïna és descendent de les grans migracions (voluntàries i forçades) que van començar a principi del s. XVII i que es van accentuar ja en època soviètica. Els canvis propiciats per les aliances polítiques dels s. XVI i XVII, els avenços territorials dels eslaus en detriment dels tàtars de l'Horda Daurada i el moviment de terratinents del centre de Rússia cap a la banda europea de l'Imperi van portar soldats i serfs de *nacionalitat* russa a les fronteres meridionals del territori que actualment és Ucraïna.

Més recentment, durant les dècades de 1920 i 1930, l'URSS va impulsar culturalment les diverses nacionalitats de la Unió. Potser per afany d'evangelitzar amb la llengua del poble, de difondre el comunisme en vernacle. Alhora, però, el govern soviètic va establir l'obligatorietat del rus a totes les escoles, i amb això va iniciar un procés ja irrefrenable de russificació.

“ La política lingüística dels primers anys de l'URSS va comportar l'aparició d'elits culturals en moltes de les nacionalitats de l'Estat ”

La política lingüística dels primers anys de l'URSS va comportar també l'aparició d'elits culturals en moltes de les nacionalitats de l'Estat. Això va alimentar els sentiments identitaris de molts dels pobles. Amb l'amenaça del panturquisme ben a prop i tement que aquests processos d'afirmació nacional posessin en perill l'estabilitat del gegant soviètic, a les darreries de la dècada de 1930 l'URSS va endegar un procés de russificació intensa i efectiva. Per aconseguir resultats d'una manera ràpida, el potent govern central soviètic va servir-se de deportacions massives, de migracions forçades i de repoblaments molt ben calculats amb l'objectiu de redistribuir la població de llengua russa. Després de diverses onades migratòries, moltes de les nacionalitats es van trobar desplaçades i immerses en entorns lingüístics estranys. De la mateixa manera, la població russòfona a les diverses repúbliques va augmentar notablement i, en determinades zones, el rus va arribar a ser el grup lingüístic dominant. Com a conseqüència de tots aquests moviments i dels paisatges nacionals i lingüístics que se'n derivaren, les llengües pròpies de les nacionalitats van iniciar un retrocés que, en molts casos, ha acabat desembocant en la (pràctica) desaparició.

Després de veure qui són els russos ucraïnesos (o ucraïnesos russos, tant se val), també és necessari saber com es compten. Aparentment sembla una tasca fàcil, perquè els censos dels països postsoviètics continuen preguntant la *nacionalitat*. Al cens de 2001 (que és l'últim que es va fer, i tot apunta que trigarà a actualitzar-se), només un 17,3 % de la població d'Ucraïna declarava *nacionalitat* russa, contra el 78 % que

triava la ucraïnesa.

Els censos postsoviètics també demanen la *llengua nativa*. Aquest terme, que en la nostra tradició entendríem com a *llengua materna*, és a dir, la nostra llengua inicial, la primera que vam aprendre de petits, en la tradició lingüística de l'Est és tota una altra cosa. És el que nosaltres coneixem com a *llengua d'identificació*: la llengua que vinculem amb la nostra identitat, sigui per la raó que sigui. Així, doncs, al cens ucraïnès de 2001 es demanava a la població la llengua nativa, o sigui, la llengua d'identificació.

Les dades sobre llengües a Ucraïna que apareixen habitualment als mitjans són extretes directament d'aquest cens. Per tant, quan ens diuen que a Ucraïna hi ha un 67 % de població de llengua ucraïnesa i un 29 % de població de llengua russa, en realitat ens estan dient que, l'any 2001, un 67 % de la població s'identificava amb l'ucraïnès, mentre que un 29 % sentia més afinitat pel rus. Això independentment de la llengua que els entrevistats haguessin après de petits a casa i de la llengua que fessin servir habitualment. Però hi ha una enquesta d'usos lingüístics de 2003 que sí que aporta dades reveladores: un 45 % dels ucraïnesos declaren que parlen ucraïnès habitualment, mentre que un 39 % declaren que empren més el rus. La distribució territorial d'aquests usos és clara: a l'est i al sud del país hi ha una majoria aclaparadora de parlants habituals de rus (gairebé un 90 %), mentre que a l'oest s'imposa l'ucraïnès (també fregant el 90 % de parlants habituals).

“ Les percepcions d'injustícia i de vulneració de drets lingüístics es donen de manera recurrent, tant entre russòfons com entre ucraïnòfons ”

Malgrat això, la Constitució d'Ucraïna atribueix a l'ucraïnès el paper d'única llengua de l'Estat. Fins a la polèmica aprovació de la Llei de llengües de 2012, el rus no podia gaudir de cap reconeixement oficial, tot i que *de facto* s'acceptava com a llengua vehicular en pràcticament totes les esferes de la vida diària, fins i tot en l'àmbit oficial i, per descomptat, a l'ensenyament i als mitjans de comunicació. La Llei de llengües de 2012

establia que una comunitat lingüística que arribés a representar el 10 % de la població en un territori concret (ja fos un poble, una ciutat, un districte, una província o una regió), podia demanar la cooficialitat de la seva llengua en aquest territori. Això va comportar la promulgació del rus com a llengua oficial a moltes regions del sud i de l'est (incloses les d'Odessa, Luhansk i Donetsk), així com del romanès o l'hongarès en pobles de l'oest del país. En una exhibició de malaptesa política de primer grau, aquesta llei va ser una de les primeres que el govern provisional sorgit després de la caiguda de Ianukóvitx va proposar-se derogar. I aquesta amenaça de derogació va ser un dels pretextos de què es van servir tant els ucraïnesos prorussos com el propi govern rus per justificar una intervenció armada que havia de salvaguardar els drets de la població ucraïnesa de llengua russa.

Ucraïna arrossega d'antic un conflicte lingüístic molt travat. Les percepcions d'injustícia i de vulneració de drets lingüístics es donen tant entre russòfons com entre ucraïnòfons de manera recurrent. La llengua és un dels punts més sensibles de confrontació al país. A més a més, hem vist que la mala gestió de la política lingüística en un moment de forta crisi social i política ha exagerat un trencament que ara mateix sembla irreconduïble entre les dues comunitats lingüístiques més nombroses d'Ucraïna. L'abril d'enguany, encara prop d'un 40 % dels ucraïnesos es mostraven favorables a la cooficialitat del rus. Una llei de llengües de base territorial i d'incidència més simbòlica que palpable semblava, sens dubte, la millor sortida a un conflicte lingüístic que continua enquistat. Veurem com afronta el nou president ucraïnès el repte de trobar una solució pacífica al conflicte polític i social del país: una sortida consensuada de la confrontació lingüística seria un molt bon primer pas per emprendre el camí de la pau.

Bibliografía

CABAL GUARRO, Miquel (2013). «El rus com a lingua franca als estats postsoviètics». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 23 (2013), p. 343-373. DOI: 10.2436/20.2504.01.63

— (2014) «Pobres llengües!». *El Punt Avui*, 8 de marzo.

Enquesta de marcadors ideològics de la primavera de 2014 de l'agència sociològica Rating i el centre Razumovka. [Disponible en línia](#)

KULYK, Volodymyr (2011). «Language identity, linguistic diversity and political cleavages: evidence from Ukraine». *Nations and Nationalism*, 17 (3), p. 627-648.

LAITIN, David D. (1998). *Identity in formation: The Russian-speaking populations in the near abroad*. Ithaca: Cornell University Press.

SOLCHANYK, Roman (1985). «Language politics in the Ukraine». A: Kreindler, Isabelle (ed.). *Sociolinguistic perspectives on Soviet national languages: Their past, present and future*. Berlín: De Gruyter Mouton, p. 57.

UEHLING, Greta (2004). «The first independent Ukrainian census in Crimea: Myths, miscoding, and missed opportunities». *Ethnic and Racial Studies*, 27(1), p. 149-170.

VARFOLOMEYEV, Oleg (2006). «Regions of Ukraine comes back, takes up language issue». *Eurasia Daily Monitor*, núm. 3 (96). [Disponible en línia](#).

Fotografia : Mstyslav Chernov / CC BY / Desaturada. - Grup d'activistes ucraïnesos a la plaça Maidan de Kiev al Febrer de 2014. -

© Generalitat de Catalunya